

A TÁRSADALMI TUDAT SZOCIALISTA ÁTALAKÍTÁSÁNAK NÉHÁNY SAJÁTOSSÁGÁRÓL

MAYER GYULA

Annak a marxista tanításnak az elismerése, hogy a társadalmi tudatot végső soron a társadalmi lét határozza meg, nem zárja ki annak a felismerésnek az elfogadását, hogy a társadalom fejlődésével fokozatosan növekszik az emberi tényező szerepe. A szubjektum szerepének növekedése különösen nagy lendületet kap a szocialista társadalom megteremtésének és megszilárdításának időszakában. Míg a korábbi termelési viszonyok általában spontán fejlődés eredményeként alakultak a megelőző termelési mód keretei között, a szocialista termelési viszonyok már kialakulásuknál sem nélkülözhetik az emberi tudatosságot. Mint Glézerman is hangsúlyozta: „a szocialista társadalom tudatosan, tervszerűen épül, nem jöhet létre és nem létezhet az ember tudatos, célirányos tevékenysége nélkül.” [1]

A szocialista társadalom építésének minden szakaszában arra törekszik a munkásosztály és élcsapata, hogy a saját ideológiáját a társadalom egészével elfogadtassa, hogy az új társadalom létrehozásának nehéz munkájába bevonja és tudatos, aktív tevékenységre mozgósítsa a tömegeket. Ennek érdekében szervezi meg a politikai és gazdasági forradalommal párhuzamosan a kulturális forradalmat is. A szocialista kulturális forradalom szükségszerű eszköze és eredménye a társadalmi forradalomnak. A társadalmi tudat szocialista átalakítása szempontjából ennek az összefüggésnek néhány mozzanatát célszerű hangsúlyozni.

a) A szocializmus győzelme a politikában, a gazdaságban, a társadalmi viszonyokban teremti meg az alapot ahhoz, hogy a kultúrában, az ideológiában vagyis a társadalmi tudatban is a szocialista elemek váljanak uralkodókká. Itt is érvényes a társadalmi lét elsődlegességének törvénye. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a lenini tanítást, hogy minél szilárdabb a szocialista társadalom anyagi bázisa, minél jobban emelkedik a tömegek életszínvonala, annál inkább szükséges és elodázhatatlan a „Hogyan éljünk?” kérdésének megválaszolása, a teljes emberi élet szocialista igényeinek előtérbe állítása. A politikai és a gazdasági forradalomnak nemcsak abból a szempontból van jelentősége, hogy megteremti a szocialista tudat kialakulásának és elterjedésének feltételeit, hanem abból a szempontból is, hogy magukat a szocialista létet megteremtő embereket is megváltoztatja. Erre már Marx és Engels is rámutattak; „...e kommunista tudat tömeges létrehozásához és magának a dolognak a keresztülviteléhez — írták — egyaránt az emberek tömeges megváltoztatása szükséges, ami csak gyakorlati mozgalomban, forradalomban mehet végbe; a forradalom tehát nemcsak azért szükséges, mert az uralkodó osztályt nem lehet más módon megdönteni, hanem azért is, mert a megdöntő osztályt csak *forradalomban juthat el odáig*, hogy lerázza nyakáról a múlt egész szennyét és *képesse váljék a társadalom új meg-
alapozására.*” [2] A forradalmi mozgalmakban való részvétel — azon túl, hogy bi-

zonyos előzetes ideológiai felkészülést igényel — megnöveli a politikai öntudatot, a társadalom továbbfejlesztéséért vállalt felelősséget. Másképpen ítéli meg a társadalmi változásokat, a közelmúlt vagy a jelenkor viszonyait az az ember, aki részt vett a hatalom szervezésében, a társadalom szocialista átalakításának küzdelmeiben, mint aki csak csodálója, szemlélője vagy utólagos tanulmányozója volt az eseményeknek. Ezzel kapcsolatosan állapította meg HUSZÁR TIBOR: „Nagyon szerencsés nemzedék volt a 45-ös nemzedék, mert nemcsak az illegális párttharcosoknak egy meghatározott csoportja, vagy hivatásos politikusok vagy teoretikusok kerültek olyan helyzetbe, hogy érzékelték a köznapokban azt, hogy a politika cselekvő részesei és az ő cselekvő részvételük nyomán láthatóan alakul az ország. A közösségi tudat kialakulásának leg-erőteljesebb tényezőjeként én ezt az együttes cselekvésből fakadó élményt őrzöm saját emlékezetemben is, és azt hiszem, hogy a konzolidált korszakok sokkal nyugodtabb, békésebb éveket adnak nemzedékeknek, de rengeteg áttétel és összetevő van, és így igen magas fokú öntudat, filozófia kultúra és sokminden kell, hogy az ember érzékelje a közvetítők tömegén keresztül azt, hogy a keze most is rajta van a történelmen” [3].

b) A forradalomra készülve, vagy közvetlenül a forradalmi mozgalmakban világosabban kikristályosodnak a frontok, a feltörekvő osztálynak bizonyos vonatkozásban könnyebb dolga van, mint a hatalom megragadása után. Az elnyomott tömegeket viszonylag egyszerűbben mozgósíthatja, eredményesen gyakorolhat rájuk hatást. „A forradalmasító osztály — olvashatjuk a Német ideológiában — már csak azért is, mert *egy osztállyal áll szemben*, eleve nem mint osztály, hanem mint az egész társadalom képviselője lép fel, a társadalom teljes tömegeként jelentkezik, az egyedüli, az uralkodó osztállyal szemben. Ezt azért teheti meg, mert kezdetben érdeke még valóban inkább összefügg valamennyi többi nem-uralkodó osztály közösségi érdekével, mert az eddigi viszonyok nyomása alatt még nem fejlődhetett ki egy különös osztály különös érdekeként. Győzelme tehát a többi, uralomra nem jutó osztályok számos egyénének is hasznára válik, de csak annyiban, hogy ezeknek az egyéneknek most módot ad az uralkodó osztályba való felemelkedésre.” [4].

Ezért is hangsúlyozták a munkásosztály ideológusai, különösen Lenin, hogy a feltörekvő osztálynak a forradalom sikeres megvásárlásához szövetségeseket kell találnia, hogy a munkásosztály csak úgy szerezheti meg a hatalmat, ha „a dolgozók és kizsákmányoltak *egész tömegét* meg tudja szervezni egy új gazdasági forma megteremtésére... A marxizmus a munkáspárt nevelésével a proletáriátus élcsapatát neveli, amely meg tudja ragadni a hatalmat és el tudja vezetni *az egész népet* a szocializmus-hoz, tudja irányítani és szervezni az új rendet, az *összes dolgozók és kizsákmányoltak* tanítója, vezetője és vezére tud lenni társadalmi életüknek a burzsoázia nélküli és a burzsoázia ellenére való berendezésében.” [5].

Valamennyi forradalmi pártnak alapvető érdeke a szövetségi politika érvényesítése mind a hatalomért vívott küzdelemben, mind annak megszilárdítása időszakában. Minél nagyobb tömegek vesznek részt a forradalom kivívásában, a társadalom szocialista átalakításáért folytatott politikai, gazdasági harcokban, annál gyorsabban és annál nagyobb mértékben válik szocialistává a társadalom tudata.

c) A társadalmi tudat átalakítása és fejlesztése nélkül nem lehet teljes a szocialista forradalom a politikában és a gazdaságban sem. A kulturális és ideológiai forradalomnak éppen abban van a rendkívüli jelentősége, hogy a megváltozott társadalmi viszonyokat segíti megszilárdítani, továbbfejleszteni. Míg a politikai forradalom a munkásosztály hatalmának megteremtésével, a volt kizsákmányoló osztályok megszüntetésével, a gazdasági forradalom a szocializmus alapjainak lerakásával lényegében befejeződik, az ideológiai forradalom folytatódik a szocializmus egész periódusa,

sőt a kommunizmusba való átmenet időszakában is. A szocialista kultúra megteremtése hosszú, körültekingt és fáradtságos munkát jelent. „Jelenti azt — írta RÉVAI —, hogy a tanulatlan munkások százezreiből kell szakmunkásokat nevelnünk, jelenti tíz- meg tízezer új, magasan kvalifikált szakembert. Jelenti azt, hogy emelnünk kell dolgozóink általános műveltségét, hogy állami, gazdasági, pártfunkcionáriusaink tíz- és százezeinek kulturális és politikai látókörét kell kitágítanunk. Jelenti azt, hogy dolgozó népünk millióiban kell kifejlesztanunk és tudatosítanunk a munkához, az államhoz, a hazához való új viszonyt, hogy valóban gazdának érezzék magukat az országban. Jelenti azt, hogy ki kell fejlesztenünk és meg kell szilárdítanunk az új szocialista erkölcsöt, hogy állandó, szívós és rendszeres harcot kell vívnunk az öntudatában, erkölcsében, szokásaiban meglevő kapitalista ideológiával és maradványaival, a kispolgári önzés, a közérdek iránti közömbösség szellemével. Jelenti azt, hogy népünk szocialista átnevelésének szolgálatába kell állítanunk minden eszközt: az iskolát, az agitációt és a propagandát, a művészetet, a filmet, az irodalmat, a tömegek kulturális mozgalmának minden formáját.” [6].

A társadalom egészének szocialista átalakítása hosszú időt, nagy erőfeszítéseket igényel. Egy olyan folyamatot, amelynek jellemzője, hogy a régi és az új együtt vannak jelen, egymással ellentmondásban változnak. A szükségszerűen létező ellentmondások befolyásolják a tömegek gondolkodását, érzelmi életét, viselkedését, szokásait, egész kulturális arculatát. A beidegződések, az idejétmúlt hagyományok gátolják az új gondolatok elfogadását, az új szokások kialakulását. A megváltozott viszonyoknak megfelelő tudattartalmak és érzelmi elemek lassan hódítják meg a társadalom egészét. Erre már a marxizmus megteremtői is felhívták a figyelmet. A Német ideológiában írták: „...még egy nemzeten belül is az egyéneknek — vagyoni viszonyaiktól eltekintve is — egészen különböző a fejlődésük... és egy korábbi érdek, amelynek sajátos formáját már kiszorította egy későbbi érdekhez tartozó forma, az egyénekkel szemben önállósult látszólagos közösségben még sokáig egy hagyományos hatalomnak birtokában marad.” [7]

„A régi, beidegzett szokásokat, meggyökeresedett tudattartalmakat és makacs érzelmeket csak tudatos nevelőmunkával, a megváltozott lét által megkövetelt cselekvésekkel lehet visszaszorítani és újakkal helyettesíteni. „A szocialista tudat kialakulása — írja Szecsődi — nem ösztönös folyamat, hanem aktív tevékenység, eszmei harc eredménye. A tudatformálás az objektív és a szubjektív feltételek felmérésével természetesen folyik. Az objektív feltételek természetesen a társadalmi létben, a tömegek anyagi viszonyaiban bekövetkezett változások. Az aktivitás ott nyilvánul meg, hogy számos társadalmi tényező elősegíti e változások tükröződését a tudatban. E tényezők a szubjektív faktor fogalmkörébe tartoznak. A szubjektív tényezők biztosítják, hogy a szocialista tudat kialakulása aktív, tudatosan irányított folyamattá váljék. E tényezők között kiemelkedő szerepe van a pártnak, a szocialista államnak és a dolgozók különféle tömegszervezeteinek... A szubjektív tényező tevékenységének összhangban kell lennie a meglevő objektív feltételekkel. A szocialista építés első időszakában például a társadalom tagjainak túlnyomó többségére a kispolgári gondolkodás jellemző. E kispolgári tömeg átnevelése során a legmesszebbmenően figyelembe kell vennünk gondolkodásuk, erkölcsük, ízlésük kispolgári jellegét.” [8]

A kispolgári életmódot és gondolkodást visszaszorítani fontos feladata valamennyi szocialista ország vezető osztályának, hiszen a szocialista tudat térhódításának ez az egyik jelentős akadály. A kispolgári kultúra azt a tudatot erősíti, hogy az egyén érdeke előbbre való a közösség érdekénél, s ez konzerválja az önzést, a spekulációt, a karrierizmust, a korrupciót, s egyéb, a szocializmustól idegen erkölcsi tulajdonságokat. Mindezek gátolják a szocialista erkölcsi követelmények elfogadását és

teljesítését. A kispolgáriság elleni harcot időről időre megfogalmazzák és szorgalmazzák a pártprogramok, a különböző társadalmi szervezetek határozatai, irányelvei. Annak elismerése mellett, hogy a leghatásosabb agitáció az életkörülmények szocialista jellegének biztosítása, nem szabad szem elől téveszteni, hogy: „Az emberek gondolkodásának szocialista átformálását fejleszteni és gyorsítani a szocializmus ügyének teljes győzelméhez elengedhetetlen, alapvető társadalmi feladat. A tömegek gondolkodásának fejlesztésében a közoktatás, a tudomány, az irodalom és a művészetek jelentősége döntő.” [9]

Ez a felismerés és a szocialista társadalom igényéből fakadó szükségszerűség a rugója annak a kulturális forradalomnak, amely az egyes országok sajátosságainak megfelelően, de minden szocializmust építő országban megtalálható. Mindegyik országban felszámolták a tömeges analfabétizmust, átszervezték, minden állampolgár részére hozzáférhetővé tették a közösségi érdekeknek megfelelően működő közoktatást, fejlesztették a közművelődést. Óriási összeget fordítottak és fordítanak kulturális kiadásokra. Ezzel kapcsolatosan érdemes megfigyelni a következő adatokat: „A szocialista országokban gyors tempóban fejlődik a kultúra anyagi bázisa, szüntelenül emelkedik a munkások kulturális szintje. Így 1978—79-ben 10 ezer lakosra Magyarországon 206, Lengyelországban 327, Csehszlovákiában 214, a Szovjetunióban 178, Kubában 245 tanuló jutott. Magyarország felsőoktatási intézményei pl. 1960-ban 5,8 ezer szakembert bocsátottak ki, s ez a szám 1978-ra 22,2 ezerre növekedett. Az 1960—1978 közötti években erőteljesen megnőtt a szocialista országokban a közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkező szakemberek száma. Bulgáriában 257 ezerről 800 000-re, az NDK-ban 294 ezerről 1 318 000-re, Csehszlovákiában 809 000-ről 1 824 000-re, a Szovjetunióban 8 784 000-ről 26 400 000-re”. [10]

A felsorolt változások egyértelműen igazolják a képzett, művelt emberek számának gyarapodását, az általános műveltség rohamos növekedését. A Szovjetunió szakembereinek mintegy megháromszorozódása világviszonylatban is jelentős. „A 10 000 lakosra jutó mérnökök és orvosok számát tekintve a Szovjetunió az első helyet foglalja el a világon. A világ minden negyedik tudósa szovjet ember. Az UNESCO adatai szerint a színházak, koncerttermek, múzeumok, mozik, könyvtárak látogatottságát tekintve a Szovjetunió az első a világon. A szovjet embereket joggal tartják számon a világon úgy, mint a legtöbbet olvasókat: több mint 130 000 könyvtár, több mint 1,7 milliárd példányos könyv-, és folyóiratállomány áll a rendelkezésükre.” [11]

Mindez annak a felismerését is mutatja, hogy a műveltség, a tudás terjedése segíti a szocializmus megvalósulását. A tömegek általános műveltségének növekedése megkönnyíti és segíti a szocializmus eszméinek elfogadását, a marxista ideológiával való értelmi-érzelmi azonosulást. Pártunk Programnyilatkozata is hangsúlyozza: „Társadalmunk szocialista fejlődésének elválaszthatatlan része a társadalmi tudat fejlődése, az emberek gondolkodásának, erkölcsi arculatának változása, műveltségének gyarapodása. Társadalmi életünk egészében meghatározó szerepe van a marxista—leninista ideológiának, amely széles körben elterjedt, népünk jelentős részének gondolkodását és magatartását megszabja. Ugrásszerűen emelkedett az iskolázottság, az általános és szakmai műveltség színvonala. A kultúra mind nagyobb mértékben vált elérhetővé a legszélesebb tömegek számára. Mindez a szocializmus építésének eredménye s követelménye is.

Országunk fejlődésének most következő időszakában növekszik a tudati tényezők szerepe. A fejlett szocialista társadalom olyan emberek munkáját és aktivitását igényli, akik társadalmi céljaink megvalósításában fegyelmezett, jó munkájuk mellett a közügyekből is kiveszik részüket, ismerik és megtartják a szocialista erkölcs nor-

máit, akik számára szocialista hazánk szeretete elválaszthatatlanul összefonódik a nemzetköziséggel.” [12]

A szocialista tudat kifejlődésének jelentős tényezője, hogy a szocialista állam megteremti azokat a feltételeket, amelyek az új tudati elemek megerősödéséhez szükségesek. Megszűnik a volt uralkodó osztályok műveltségi monopóliuma, az oktatási és művelődési intézmények széles és hatékony hálózata jön létre. A közoktatás, szakoktatás, a tudományos kutatás fejlesztése mellett a művészetek is a valóság hű tükröződésének szolgálatába állnak.

Közoktatásunk eredményeit különböző időpontokban és fórumokon sokszor méltatták. Nagy figyelemmel kísérte az ország közvéleménye pártunk legutóbbi (XII.) kongresszusának megállapításait is ezzel kapcsolatosan. A küldöttek számára összeállított előzetes jelentés többek között megállapítja: „A tanköteles korba lépőknek évről évre nagyobb hányada, 1979-ben 97,2%-a részesült szervezett iskolai oktatásra való előkészítésben. A 6 éveseknek 1979/1980-ban 96,3%-a kezdte meg iskolai tanulmányait. A többiek — főleg iskolaéretlenség miatt — egy-két évvel később iratkoznak be iskolába. Az általános iskolai tanulók száma az 1974/75. tanévi 1 108 000-ről az 1979/80. tanévre 1 148 000-re nőtt... Az általános iskolát nappali tagozaton 1974-ben a 16 évesek 89,6%-a, 1979-ben 91,7%-a végezte el.” [13]

Az általános iskolát a tanköteles kor végéig befejező tanulók százalékarányát mutatja a következő táblázat:

I. táblázat

AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁT A TANKÖTELES KOR VÉGÉIG BEFEJEZŐ TANULÓK

A 16. életév betöltésének éve:	Az általános iskola 8. évfolyamát			Összesen:
	14 éves koráig	15 éves koráig	16 éves koráig	
1960	67,4	7,1	1,1	75,6
1970	78,7	8,8	2,9	90,4
1971	78,9	8,6	2,7	90,2
1972	79,2	8,6	2,6	90,4
1973	78,7	9,1	2,6	90,4
1974	78,6	8,3	2,7	89,6
1975	78,4	8,6	2,7	89,7
1976	79,5	8,5	2,6	90,6
1977	80,3	8,6	4,4	93,3
1978	80,8	8,8	4,6	94,2
1979	81,6	8,8	4,5	94,9

Miként a táblázat adataiból kiolvasható, némi ingadozással, visszaesésekkel, de a vizsgált időszak egészét tekintve jelentősen nőtt az általános iskolát a tanköteles kor végéig befejező tanulók aránya. A 19,3%-os növekedés öröndetes jelenség. Annál is inkább, mert erre az időszakra esik több jelentős oktatási reform bevezetése, egy sor tantárgy anyagának módosítása, új oktatási eszközök használatba vétele. Ebben az időszakban került sor a matematika oktatásának megreformálására, az új, dialektikusabb felépítésű fizika tankönyv bevezetésére, a tagozatos osztályok beindítására. Tananyag lett a családi életre nevelés és az állampolgári ismeretek témaköre. Jelentős mértékben modernizálódtak az oktatási-nevelési módszerek, gyarapodtak a szemléltető és oktatási segédeszközök. Az iskolák körzetesítésével csökkent a tanyai és községi osztatlan vagy részben osztott oktatás részaránya, teljesebbé vált az „általá-

nos iskola.” Országos szinten emelkedett az oktatás színvonala, az oktatókkal és a tanulókkal szemben támasztott társadalmi igény. Növekedett a szakképesítéssel rendelkező nevelők száma és aránya. Mint a kongresszusi jelentés is kiemeli: „1975-ben az óvónők 22,5%-a, az általános iskolai pedagógusok 6,9%-a képesítés nélküli volt. Arányuk 1979-re az óvónők között 8,3%-ra, az általános iskolai pedagógusok között pedig 5,1%-ra csökkent.” [15]

A felsorolt és a nem említett változások eredményeként jelentősen növekedett társadalmunkban az általános korszerű műveltséggel rendelkezők száma. Megnőtt a középfokú intézményekben tanulók száma. „Az általános iskolát 1974-ben végzetek 87,8%-a, az 1979-ben végzetek 92%-a közvetlenül, mintegy 2—3%-a egy-két éven belül középfokon továbbtanul. A beiratkozottak közel negyötöde szakmai képzést nyújtó intézményekben — szakmunkásképző, szakközépiszkola — folytatja tanulmányait.” [16]

A szakképesítést nyújtó intézmények — különösen a szakközépiskolák — iránti megnövekedett érdeklődés érthető. A szülők túlnyomó többsége biztosítani igyekszik gyermeke jövőjét. Látja, hogy a jó szakmával rendelkező fiatalok könnyen boldogulnak társadalmunkban: anyagilag is, szociálisan is kedvezőbb helyzetbe kerülnek, mint a gimnáziumot végző, de egyetemi, főiskolai felvételt nem nyerő társaik. Azonkívül a szakmunkások elől sincs elzárva a továbbtanulás lehetősége.

Az előző kongresszus nagy figyelmet szentelt a fiatal szakmunkások továbbképzésének. „Az 1973/74-es tanévben mintegy 46 000 szakmunkás és 25 000 betanított munkás, az 1974/75-ös tanévben pedig 74 000 szakmunkás, 65 000 betanított munkás és 33 000 segédmunkás kapcsolódott be a továbbképzésbe. A beszámolási időszakban létrehoztuk a termelőmunkában kitűnt, tehetséges, nem érettségizett, nagyüzemi fiatalok egyéves egyetemi-főiskolai előkészítő tanfolyamát. 1973/74-ben 200 fiatal vett részt a tanfolyamokon. Közülük már 160-an a különböző egyetemek-főiskolák első éves nappali tagozatos hallgatói. Az 1974/75-ös tanévben már 240 fiatalot iszkoláztunk be az előkészítő tanfolyamokra, s az 1975/76-os tanévben 620 munkásfiatal előkészítésére került sor... Az 1974/75-ös tanévtől indul — 251 osztályban, mintegy 11 000 dolgozó részvételével — a szakmunkások 3 éves szakközépiskolája, amely lehetőséget ad arra, hogy a szakmunkások középiskolai végzettséget szerezzenek, érettségizhessenek.” [17]

Kiemelkedő figyelmet fordít pártunk a munkásutánpótlásra, az ipari tanulók képzésére is. Az elmúlt húsz év alatt az ipari iskolai tanulók száma 27 435-tel gyarapodott, a főhivatású elméleti oktatók száma 1582-ről 4617-re, a gyakorlati oktatók száma 3472-ről 4655-re, az otthoni nevelők száma pedig 474-ről 926-ra növekedett. Ugyanebben az időszakban szaporodtak az iparitanuló iskolák. Számuk 187-ről 267-re emelkedett. [18].

E változások eredményeként növekedett munkásosztályunk jelentős részének szakmai és általános műveltsége, politikai öntudata. Nagyon sokat lendít egész társadalmunk létének és tudatának szocialista átalakításán az az évenként munkába álló 150—160 000 új szakmunkás.

Az ifjú nemzedék jelentős hányadát teszik ki a középiskolások. Számuk az 1960/61-es tanévi 241 036-ról az 1979/80-as tanévre 341 700-ra emelkedett. Ez a létszámnövekedés szerencsésen együttjárt az iskolák, tantermek és az oktatók számának gyarapodásával. A tárgyalt időszak kezdetén mindössze 8778 fő foglalkozott a középiskolások oktatásával, az 1979/80-as tanévben viszont már 15 168, tehát csaknem kétszerese. A tantermek száma 4427-ről 6514-re emelkedett. E változások eredményeként csökkent az egy tanerőre és az egy tanteremre jutó tanulók száma. Míg az 1960/61-es tanévben 17,7 tanuló jutott egy nevelőre, az 1979/80-as tanévben 31,1.

Ebben az időszakban az egy tanteremre jutó tanulólétszám 35,1-ről 30,6-re csökkent. Ha mindehhez hozzávesszük, hogy az új tantermek jelentős része szaktanterem, s megszorodott a tagozatos osztályok miatt a kiscsoportos foglalkozások aránya, könnyen belátható, hogy az oktatás hatásfoka, a tanulók tudásszintje emelkedett. [20]

A tárgyalt időszakban vált teljessé a Világnézetünk alapjai tantárgy bevezetése. Ez hozzásegíti a tanulókat, hogy az egyes szaktárgyakban megismert világnézeti alapokat rendszerezék, hogy világos legyen számukra a természet és a társadalom összefüggésének, a szocialista társadalom kialakulásának és erősödésének törvényszerű volta. Rávezeti a fiatalokat a dialektikus gondolkodásra, a kritikus szemléletre, arra a felismerésre, hogy saját sorsuk szerves kapcsolatban van a társadalom millióinak sorsával. Aktív és politizálni akaró emberekké neveli őket. Ugyanezt a célt szolgálják a marxista szemlemben megírt egyéb tankönyvek, a tartalmas osztályfőnöki órák s a rendeltetésnek megfelelően működő KISZ alapszervezetek.

Általános tapasztalatunk, hogy az évről évre felsőfokú oktatási intézményekbe készülő vagy a szakmunkásokként a termelőmunkába kapcsolódó érettségizett fiatalok fejlett politikai érzékkel, jó ideológiai felkészültséggel rendelkeznek. Számosan kerülnek közülük üzemi, termelőszövetkezeti vagy hivatali pártszervezetekbe és kisebb nagyobb vezető beosztásba. Ezeket a fiatalokat a tenniakarás, a segítészándék és néhány esetben az egészséges türelmetlenség jellemzi. Nyíltan és bátran bírálják az előforduló visszaéléseket, igazságtalanságokat, s építő javaslataikkal sokat segítenek az egészséges szocialista légkör megerősítésében.

Külön kategóriát alkotnak és a társadalmi tudat fejlődése szempontjából is figyelemre méltók az egyetemi és főiskolai hallgatók. Az ő létszámuk alakulását, az oktatók számát és a nők arányát szemlélteti a következő táblázat:

II. táblázat

A HALLGATÓK ÉS AZ OKTATÓK SZÁMA (A TANÉV ELEJÉN)

Tanév	Egyetemi szintű oktatásban részesülő	Nem egyetemi	Összesen	100-ból nő	Oktatók
1960/61	32 637	11 948	44 585	37,9	5 635
1970/71	44 722	35 814	80 536	44,7	9 791
1971/72	44 390	41 921	86 311	45,8	10 312
1972/73	44 545	46 312	90 857	46,5	10 778
1973/74	46 236	51 886	98 122	47,4	11 264
1974/75	47 168	56 222	103 390	47,7	11 601
1975/76	48 534	59 021	107 555	47,6	12 135
1976/77	48 546	61 982	110 528	47,9	12 233
1977/78	48 012	60 637	108 649	48,8	12 579
1978/79	47 548	58 378	105 926	49,3	13 450
1979/80	49 960	56 509	106 469	49,8	13 597

[20]

Szembevetendő, hogy a hallgatói létszám az előző évek fokozatos növekedése után az 1977/78-as tanévtől megtorpan, s 1980-ra csaknem az öt évvel korábbi szintre esik vissza. Az összlétszámon belül viszont egyenletesen emelkedik a nők aránya. Jelentős az oktatói létszám növekedése. A nők részarányának növekedése is bizonyítja, hogy társadalmunkban egyre inkább teljessé válik az egyenjogúság és a nők természetes

részarányuknak megfelelő mértékben vesznek részt a legkülönbözőbb társadalmi szituációkban. A felsőoktatási intézmények egyes területein túlsúlyba is kerültek a férfakkal szemben. Ennek jórészt anyagi okai is vannak, bár a továbbtanuláskor jelentkezett lányok sok esetben szorgalmasabbak, felkészültebbek, mint a fiúk.

A főiskolai-egyetemi hallgatók tudata szükségszerűen fokozottabb mértékben alakul, mint az alacsonyabb fokú iskolát végzettké. Mindannyian megismerkedtek — mégha eltérő mélységben is — a marxizmus—leninizmus alapelemeivel, a munkásosztály ideológiájával. A megismert elmélet számukra nem egyszerűen a tantárgyak egyike, hanem világnézetük, erkölcsük, emberi teljességük alakításának fontos eszköze is. Néha akarataik ellenére válnak ateistákká, dialektikusan gondolkodó, filozófálgató, kritikusan szemlélődő, majd tudatosan, aktívan cselekvő felnőttekké. Nagyon sok múlik a felsőoktatási nevelők, mindenekelőtt a marxista eszméket közvetlenül terjesztő oktatók szakmai biztonságán, emberi, pedagógiai tapintatán, erkölcsi, politikai példamutatásán. A hallgatók felnőtt, kritikusan szemlélődő emberek és hamar észreveszik, ha a szó és a tett, az elmélet és a gyakorlat között nincs összhang. Erre annál is inkább figyelni kell, mert az itt végzett fiatalok értelmiségi munkakörbe, kisebb nagyobb vezető beosztásba kerülnek s az ő gondolkodásuk, emberi magatartásuk megsokszorozódva hat a társadalomban.

Társadalmunk tudatának szocialista átalakításában az állami oktatáson túl nagy feladat hárul a közművelődési, művészeti és sportintézményekre, a különböző társadalmi szervezetekre. Ezek működéséhez és szocialista szellemű hatásához nagy anyagi eszközökkel járul hozzá szocialista államunk. Egyik statisztikai kimutatásból kiderül, hogy a különböző közművelődési egységek fenntartására 1960-tól fokozatosan emelkedő összegeket fordított államunk. Az 1960-as 956 millió forinttal szemben 1970-ben 2 807 milliót, 1975-ben 4685 milliót, 1978-ban 6327 milliót és 1979-ben már 6479 milliót. Ezek az összegek még az inflálódást is számítva, jelentős növekedést mutatnak. Különösen akkor, ha figyelemmel kísérjük az adott összegnek a nemzeti jövedelemhez viszonyított arányát. Ez a felsorolt évek sorrendjében a következő: 1960-ban 0,65, 1970-ben 1,02, 1975-ben 1,17, 1978-ban 1,24, 1979-ben pedig 1,17%. [21]

Az elmúlt évtizedekben figyelemre méltó munka folyt a művelődési otthonokban, ifjúsági, iskolai-üzemi és egyéb klubokban. Ezeknek a programjai milliókat vonzottak és befolyásoltak. Célszerű idézni ezzel kapcsolatosan néhány sort az Állami Ifjúsági Bizottság Titkársága egyik jelentéséből: „A felnőttekhez képest az ifjúságnál nagyobb szerepe van az aktív kulturális tevékenységnek, a közösségben való művelődésnek. Ilyen jellegű tevékenységben a fiatalok 30%-a vesz részt, a művelődési otthonok látogatóinak pedig 70%-a fiatal. Újra kialakulóban van egy sajátosan „ifjúsági” profilú tevékenység, ahol a résztvevők egyszerre alkotók és műélvezők, a közéleti érdeklődés pedig összekapcsolódik a népművészet ápolásával. Az egyéni művelődési és szórakozási szokások között — a felnőtt lakossághoz hasonlóan — a jelentős helyet elfoglaló rádiózás-televíziózás mellett nagy súllyal jelentkezik az olvasás is. A fiatalok közel fele rendszeresen olvas szépirodalmat, a könyvtárak tagságának mintegy 50%-a fiatal.” [22]

A különböző művelődési otthonok és klubok nevelték ki azokat a százezreket, akik a Rádió és a Televízió által szervezett programokban, tömegek figyelmét magukra vonva szerepeltek. Bár az utóbbi évtizedben a művelődési otthonok száma mintegy ezerrel csökkent, az ott tartott ismeretterjesztő előadások száma és látogatóinak aránya növekedett. Még inkább vonatkozik ez a növekedés a műsoros estekre és ezek látogatóira. 1970-ben a 31 025 rendezvényt 6 769 000 ember látogatta meg. Ugyanez 1979-ben 41 919 és 8 904 000 volt. [23]

Ugyanezeknek az intézményeknek a szakköröit és művészeti csoportjait szemlélteni a következő táblázat.

III. táblázat

A MŰVELŐDÉSI OTTHONOK SZAKKÖREI

Év	Ismeretterjesztő		Műkedvelő művészeti	
	szakkörök	tagjainak száma 1000	csoportok száma	tagjainak száma 1000
1970	5787	151	9 645	195
1975	6390	191	11 057	223
1976	5610	172	10 511	207
1977	5565	168	10 497	208
1978	5734	170	10 410	207
1979	5534	164	10 250	205

Az ingadozó csoport-, és taglétszámok ellenére figyelemre méltó lehetőség rejlik ezeknek a csoportoknak a tevékenységében. Mind az ismeretterjesztő szakkörök mind a művészeti csoportok rendszeres elfoglaltságot jelentenek több százezer embernek. Ezeknek a százazreknek élményt nyújt, tanulási, szórakozási lehetőséget biztosít a foglalkozás. A foglalkozásokon részt vevő gyerekeket a csavargástól, a felnőttéket az üres időtöltéstől vonják el ezek a szakkörök és csoportok, s lehetőséget teremtenek a közösségi élet elemeinek megismerésére, gyakorlására. Mindenképpen hasznos.

A szocialista társadalmi tudat kialakulásához és megerősödéséhez kiemelkedő mértékben járul hozzá munkásosztályunk és hazánk vezető ereje, marxista—leninista pártunk. Ennek programjai, határozatai, irányelvei és más dokumentumai közvetlenül megfogalmazták a szocialista társadalom fejlesztésének soron következő feladatait. Mint a kongresszusi határozat is hangsúlyozza: „A szocialista építés előrehaladásával, s nemzetközi eszmei harc erősödésével tovább növekszik a párt ideológiai nevelő tevékenységének szerepe. Az elméleti és nevelőmunka jobban segítse elő a szocialista tudat, életmód életeszmény térhódítását. A figyelmet a társadalom fejlődése szempontjából legfontosabb eszmei és erkölcsi kérdésekre kell összpontosítani: a közérdek tiszteletben tartására és szolgálatára, a munka becsületének növelésére, a kötelezettségek teljesítésére, a közösségi szellem erősítésére... A párt igényli a tudomány fokozott részvételét a döntések megalapozásában, feladataink megoldásában... A tudományos munkában is az erők ésszerű összpontosítására kell törekedni, főleg azokon a területeken, ahol adottságaink, a személyi feltételek és anyagi erőforrások lehetőséget adnak az eddiginél nagyobb eredmények elérésére.” [25]

A tudomány szerepének felismerése is hozzájárult ahhoz, hogy államunk állandó figyelmet fordít tudományos kutatóink támogatására, a kutatóhelyek és a fenntartásukhoz szükséges anyagi fedezet biztosítására. Az elmúlt húsz év alatt 842-ről 1441-re nőtt a kutató és fejlesztő helyek száma, s az itt dolgozók száma 26 427-ről 84 648-ra módosult. A tudományos kutatásokra, beruházásokra fordított összeg az 1960-as 2 260 millióval szemben 1979-ben 20 495 millió forint volt. A nemzeti jövedelemhez viszonyított százalékaránya 1960-ban 1,54, 1979-ben 3,69 volt.

A tárgyalt időszakban megnövekedett a tudományos fokozattal rendelkezők száma. Az Akadémia tagja volt 1960-ban 157 fő, 1979-ben 211. A tudományok doktora ugyanez idő alatt 303 helyett 993 fő lett. A kandidátusok száma 1806-ról 5526-ra emelkedett. [26]

A tudományos kutatásokkal foglalkozók számának, a ráfordítások összegének fokozatos növekedése, a tudományos fokozattal rendelkezők gyarapodása egyértelműen példázza, hogy társadalmunkban kiemelkedő jelentőséget tulajdonítanak a tudománynak. Hiszen a szocialista társadalom lényegéhez tartozik a tudatosság, a természet és a társadalom tényeinek, összefüggéseinek kutatása, hasznosítása. A tudomány eredményeinek felhasználása, a társadalmi tudatfejlesztésben való alkalmazása nélkül lassabban haladhatnánk az emberiség nagy vágya: a kizsákmányolás nélküli, az anyagi bőséget, szellemi gazdagságot biztosító osztály nélküli társadalom megteremtésének útján.

JEGYZETEK

- [1] GLESERMAN, G. E.: Istoricseszkiy materializm i razvityije szocialisticseszkoivo obszsesztva. Moszkva, 1973. 11. o.
- [2] MARX—ENGELS: Német ideológia = Marx—Engels Művei 3. köt. Kossuth K. 1960. 39—40. old.
- [3] HUSZÁR TIBOR a Kossuth Rádió 1976. január 17-i adásában elhangzott „A tudat világa” műsorban megfogalmazott hozzászólásából.
- [4] MARX—ENGELS: Német ideológia. Idézet kiadás 47. old.
- [5] LENIN: Állam és forradalom — Lenin Válogatott Művei II. köt. Magyar Helikon, 1957, 174. old.
- [6] RÉVAI JÓZSEF: Kulturális forradalmunk kérdései. Bp. 1952. 5—6. old.
- [7] MARX—ENGELS: Német ideológia, Idézett kiadás 68. old.
- [8] SZECSÓDI LÁSZLÓ: A szocialista tudatról. Kossuth K., 1967. 48—49. o.
- [9] Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1956/62. Kossuth K. 1964. 231. old.
- [10] Pravda, 3. ijunya 1979.
- [11] A szocialista szellemi kultúra. Debrecen, 1980. 68. old.
- [12] Az MSZMP Programnyilatkozatából = Közművelődési Kézikönyv, Kossuth K., 1977. 104. old.
- [13] Az MSZMP XII. kongresszusa, Kossuth K. 1980. 58. old.
- [14] Statisztikai Évkönyv 1979. KSH. Bp., 1980. 429. old.
- [15] Az MSZMP XII. kongresszusa. Kossuth K. 1980. 57—58. old.
- [16] Ugyanott, 58. old.
- [17] Az MSZMP XI. kongresszusa, Kossuth K. 1975. 52—53. old.
- [18] Statisztikai Évkönyv, 1979. KSH. Bp. 1980. 431. old.
- [19] Ugyanott, 437. old.
- [20] Ugyanott, 440. old.
- [21] Ugyanott, 457. old.
- [22] Közművelődési Kézikönyv, Kossuth K., 1977. 396. old.
- [23] Statisztikai Évkönyv 1979. KSH. Bp. 1980. 468. old.
- [24] Ugyanott, 468. old.
- [25] Az MSZMP XII. kongresszusa, Kossuth K. 1980. 180—181. old.
- [26] Statisztikai Évkönyv 1979. KSH. Bp. 1980. 449. old.

ÜBER EINIGE BESONDERHEITEN DER SOZIALISTISCHEN UMWANDLUNG DES GESELLSCHAFTSBEWUSSTSEINS

GYULA MAYER

Indem er die grundlegende marxistische Lehre feststellt, dass das Gesellschaftsbewusstsein letzten Endes von der gesellschaftlichen Existenz bestimmt wird, hebt der Verfasser hervor, dass mit der Entstehung und Entwicklung des Sozialismus die Rolle des subjektiven Faktors, des Bewusstseins der Menschen, ihrer zielbewussten Tätigkeit wächst. Er betont seine Überzeugung, dass der Sieg des Sozialismus in der Politik und Wirtschaft nur dann zur vollen Entfaltung kommen, definitiv werden kann, wenn die Idee des Sozialismus die Massen ergreift, wenn auch das Bewusstsein der Massen sozialistisch wird.

Unter Berufung auf statistische Daten und anderweitige Dokumente liefert er den Beweis, dass in den sozialistischen Ländern aufgrund der Erkenntnis der Rolle der Kultur, der Allgemeinbildung, sämtlichen Schichten der Bevölkerung besonderes Augenmerk zugewendet und ihnen für Unterrichts- und kulturelle Zwecke und zur Unterstützung der wissenschaftlichen Forschungen immer grössere Subventionen zugesichert werden.

О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

МАЙЕР ДЬЮЛА

Опираясь на основной марксистский тезис, согласно которому общественное сознание определяет общественное бытие, автор настоящей работы подчёркивает, что с победой и развитием социализма возрастает роль субъективного фактора человеческого сознания, целенаправленной деятельности людей. Автор приходит к выводу, что победа социализма в политике и экономике может быть окончательной только тогда, если идея социализма проникает в массы и их сознание станет социалистической.

При помощи статистических данных и разных документов автор настоящей работы доказывает, что в социалистических странах осознают важную роль культуры и особое значение придадут постоянному повышению материальной базы для развития культуры всех слоев общества, а также и для развития научно-исследовательских работ.